

Ten geleide

Het eerste nummer van de zevende jaargang van Tilburg telt twee bijdragen over personen die in de eerste decennia van de 20e eeuw een belangrijke rol speelden in de stad.

Jos van Meeuwen schrijft een biografische schets over de Tilburgse arbeider Jan van Rijzewijk, een vooraanstaand lid van de katholieke arbeidersbeweging. Naast zijn landelijke activiteiten was Van Rijzewijk ook actief in het Tilburgse sociale en politieke leven.

Bas Aarts geeft een overzicht van de activiteiten van een andere katholieke voorman: dr. P.C. de Brouwer. De Brouwer was in Noord-Brabant vooral werkzaam op cultureel en onderwijskundig gebied. Hij heeft in Tilburg naast zijn alom bekende bemoeienissen rondom het Odulphuslyceum een rol gespeeld in de strijd om de Katholieke Universiteit en de Katholieke Leergangen.

Ronald Peeters geeft een toelichting op de namen die sinds zijn in 1987 verschenen boek officieel aan het straatnamenregister zijn toegevoegd. In Tilburg kort worden in enkele besprekingen en signalementen de talloze artikelen en boeken die de laatste maanden over Tilburg verschenen zijn, aangekaart.

De redactie

Deze uitgave werd mogelijk gemaakt door financiële bijdragen van Van Raak B.V. en Melis Gieterijen B.V.

Inhoud

Een katholiek sociaal voorvechter: Jan van Rijzewijk. Een beknopte biografische schets Jos van Meeuwen	4
Dr. P. C. de Brouwer en Tilburg Bas Aarts	11
Nieuwe straatnamen Ronald Peeters	17
Tilburg kort	22

- 15) Het Michaelisme - verenigd in het landelijk Verbond St. Michael onder leiding van figuren als Veraart en Wittert van Hoogland - was een beweging die streefde naar democratisering van de katholieke politieke partij vooral gericht op de vaststelling van het partijprogramma en de samenstelling van de kandidatenlijsten voor de verschillende verkiezingen. Van Rijzewijk was lid van de Tilburgse Michaelclub.
- 16) M. Rossen, *Het gemeentelijk volkshuisvestingsbeleid in Nederland. Een comparatief onderzoek in Tilburg en Enschede (1900-1925)*. Tilburg, 1988. Hierin komen ook de politieke verhoudingen in Tilburg in deze periode aan de orde (p.p. 124-133).
- 17) Archief-Moller, nr. 140.
- 18) NTC 2 september 1931; De samenstelling van de gemeenteraad in 1931: R.K. Staatspartij 23 zetels, SDAP 4 zetels. R.K. Volkspartij 6 zetels, lijst-Van Nunen 2 zetels.
- 19) Waren de twee blancostemmen afkomstig van de SDAP of toch uit de fractie van de R.K. Staatspartij?
- 20) Archief-Moller, nr. 140.
- 21) De samenstelling van de gemeenteraad in 1935: R.K. Staatspartij 18 zetels, Katholieke Democratische Partij (voortzetting van de RKVP) 2 zetels, lijst-Donders 5 zetels, lijst-Van Nunen 1 zetel, R.K. Zuiderfront 5 zetels, SDAP 4 zetels.
- 22) NTC, 25 juli 1935 en 5 augustus 1935; Nieuwsblad van het Zuiden, 7 augustus 1935; archief-Moller, nr. 142.
- 23) Nieuwsblad van het Zuiden, 24 juli 1936; NTC, 25 juli 1936.
- 24) Archief-NKV, aanwezig op het KDC, nr. 23.

Dr. P.C. de Brouwer en Tilburg

Bas Aarts*

De naam van dr. Petrus Cornelis de Brouwer (1874-1961) heeft een bekende klank in Hilvarenbeek, waar hij geboren werd als zoon van een leerlooier/onderwijzer, waar hij zich weer vestigde na zijn pensionering in 1939 en er de plaatselijke Heemkundige Kring mee van de grond tilde. Daarnaast roept in Noord-Brabant als geheel de naam van P.C. de Brouwer voor velen de weerklank op van het Brabants Studentengilde van O.L. Vrouw; tijdschrift en stichting *Brabantia Nostra*; de roep om gelijkberechtiging, om emancipatie, om een einde aan als zodanig gevoelde achterstand ten opzichte van *Holland*. Voor velen is daarbij De Brouwer tevens bijna synoniem met het kleurrijk herleven van de Brabantse Schuttersgilden.

Tussen Hilvarenbeek en Brabant in ligt zijn betekenis voor Tilburg, woon- en werkplaats van 1892 tot 1939. Hierbij is zijn bemoeienis met oprichting en uitgroei van het R.K. Gymnasium tot St. Odulphuslyceum nog het meest bekende aspect. Daarnaast kunnen oudere Tilburgers zich misschien nog de talrijke moraliserende stukjes herinneren, die hij jarenlang, vaak wekelijks, neerschreef voor *Roomsch Leven*¹⁾. En in dit tijdschrift *Tilburg* werd reeds eerder zijn rol onderstreept bij de oprichting in 1913 van de R.K. Woningbouwvereniging St. Joseph.²⁾ Minder bekend en enigszins onderschat m.i. is zijn betekenis in verband met de strijd om de Katholieke Universiteit, die hij zich reeds in 1911 in Tilburg indacht en dientengevolge zijn rol in de vroege geschiedenis van de Katholieke Leergangen.

Vanuit recent onderzoek naar leven en werk van dr. P.C. de Brouwer³⁾ wordt hier getracht een beknopt overzicht te geven van De Brouwers activiteiten in verband met het Tilburg van de eerste helft van de 20e eeuw.

'De Paterschool'

P.C. de Brouwer trad na het internaat in bij de pauselijke Congregatie der Fraters van O.L. Vrouw van Barmhartigheid. Hij werd hier Pater M.(aria) Respicius de Brouwer na zijn priesterwijding in 1897.

De jonge pater kreeg pastorale zielzorg te verrichten in de rectorale hulpkerk van de Gasthuisstraat (*in de Locht*). Zijn capaciteiten en interesses werden spoedig gericht op het brengen van de traditionele onderwijsactiviteiten van de Congregatie tot een hoger plan door de oprichting van een zgn. progymnasium. In september 1899 ging die voor Tilburg nieuwe school van start met tien leerlingen in een spreekkamer bij de fraters. Officieel onder pater-superior De Beer als rector en pater Hadrianus Zweers als conrector. We mogen echter aannemen dat het organisatorisch werk voornamelijk neer-

Afb. 1 Pater Respicius de Brouwer in 1909 (coll. Fraters Tilburg).

* Hilvarenbeek 1947. Oud-Odulphiaan. 1970 MO-B Geschiedenis. 1988 Doctoraal Geschiedenis. Werkzaam in het voortgezet onderwijs. Diverse publicaties op regionaal-historisch en castelloogisch gebied.

kwam op de schouders van pater Respicius, die dan ook per 30 mei 1900 als nieuwe rector aangesteld werd.

De school bood in het bijzonder werk aan een groep jonge paters waarvan er verschillende binnen de congregatie behoorden tot een *nieuwe verlichting* of *oppositiegroep*, waarvan het priesterlijk hoogheidsideaal ging botsen met het indertijd door pastoor Zwijzen (1844) verlangde gelijkheidsprincipe voor paters en fraters en met de geldende streng-ascetische uitleg van de congregatieregels. Het hiermee aangestipte *orde-probleem* staat bekend als *de paterskwestie*, welke nog voor de nodige deining zou zorgen binnen de congregatie.

Hoewel de school vanaf 1907 alle priesterstudenten van de congregatie opving, werd er tegelijk ingespeeld (vanaf 1901 als R.K. Gymnasium) op de onderwijsbehoefte in een snel groeiende stad als Tilburg. Voor de wet was de groep lesgevende paters (waaronder ook 'P.C.'s broer Harrie de Brouwer) niet bevoegd, hetgeen de toekomst ongewis maakte. Daarom moest rector De Brouwer weer student worden en werd hij, ondanks een exacte gerichtheid, door zijn superieuren (volgens de overlevering) op de Klassieken gezet aan de Rijksuniversiteit in Utrecht. Tussen het zelf lesgeven door deed hij daar als spoorstudent zijn examens, gevolgd door een promotie *cum laude* in december 1911. Zijn bevoegdheid en die van anderen leverden voor de school de erkenning op als officieel gymnasium (1911), en daarmee werd deze het eerste katholieke van die aard in Noord-Brabant.

Het katholicisme dat dit R.K.Gymnasium vanuit de congregatie uitstraalde kan omschreven worden als integralistisch. Daarbij ging het vooral om het accentueren van een afweershouding, het strikt beschermen van de eigen groep binnen de eigen organisatie en af-

keer van samenwerking met andersdenkenden. Als zodanig een reactie op het katholiek modernisme, dat men te open vond staan voor het 19e-eeuws liberalisme, dat burgerij en ambtenarij *besmette*, en het ontluikend socialisme, dat zich vooral richtte op het groeiend aantal arbeiders.

Zonder te willen generaliseren vertoont het publiekelijk optreden van rector De Brouwer ook duidelijk trekken van dit integralisme. Een goed voorbeeld ervan vormt m.i. zijn snelle reactie in november 1912 op het oprichten in Tilburg van een afdeling van de (neutrale) Nederlandse Padvindere Organisatie (NPO) o.l.v. J.P. Boots en met steun van het gemeentebestuur. Begeleid door een niet altijd even heldere polemiek in de *Nieuwe Tilburgsche Courant* werd er onmiddellijk een eigen *R.K. Padvindere-vereniging* voor Tilburg uit de grond gestampt. Dit alles om het *algemeene* buiten de deur te kunnen houden en te streven naar, ook in padvinderezaken, een *beginsel-doorvoeren in heel het leven*. Ten koste van de NPO-afdeling ontwikkelde de 'R.K. Padvindere'-beweging (tevens voorloper voor heel katholiek Nederland) zich voorspoedig voor Tilburgse jongens uit vooral *den meer netten stand*.⁴⁾

Enigszins passend in deze lijn ligt het ontstaan in 1913 van de R.K. Openbare Leeszaal, onlangs herdacht⁵⁾, waarbij weliswaar niet-katholieken als leden-abonnees konden toetreden, maar voorop stond het weren ook hier van *neutrale* c.q. socialistische invloed. Voor deze instelling vervulde dr. P.C. de Brouwer van 1922-1939 de voor toen als onmisbaar geachte rol van censor.

Die voor de tijdsgeest en persoon van De Brouwer zo kenmerkende felle afweershouding betekende in ieder geval bij hem geen verstarring naar binnen toe, geen conservatisme binnen de eigen groep.

Naast zijn zorg voor het voortgezet onderwijs mogen we immers wijzen op zijn rol bij het tot stand komen van de Tilburgse Volkshogeschool de *Kleine Academie* in 1915. Hij en andere prominenten verzorgden hiervoor lezingencycli met een direct emanciperend doel voor ogen, gericht op het wat grotere publiek.

De 'paterskwestie'

De hierboven al even aangestipte *paterskwestie* explodeerde tijdens de Eerste Wereldoorlog. Paters van *de andere richting* (d.w.z. de eerder genoemde *oppositiegroep*) maakten sinds 1909 deel uit van het hoofdbestuur (generale raad) van de congregatie en vormden vanaf 1912 zonder mer de leiding toen pater B. Verhoeven gekozen werd tot superior-generaal en pater Respicius de Brouwer tot eerste assistent (vicarius). De

Afb. 2 De Brouwer en het bestuur van het Odulphuslyceum in 1917. P.C. de Brouwer was meer dan 40 jaar docent aan dit lyceum en zijn voorloper het R.K. Gymnasium. Hij vervulde ook de functie van rector (1900-1917) en moderator (1931-1932).

Afb. 3 Het St. Odulphuslyceum kort na de opening in 1930.

fraters (leken in strikt kerkrechtelijke zin) werd hun plaats gewezen door een forse inperking van het volgen van middelbare studies. Paters liepen te hoop tegen het praktische feit dat zij als geestelijke-rector in verschillende fraterhuizen onder het gezag stonden van een frater-(leke-)directeur.

Het nieuwe hoofdbestuur, waarin dus pater De Brouwer een in het verleden altijd wat onderbelichte rol speelde, forceerde de *paterskwestie* door via het bisdom Den Bosch kardinaal Van Rossum in Rome te bereiken, die in 1915 het advies gaf toestemming te vragen voor het houden van een buitengewoon algemeen kapittel, dat zich zou kunnen uitspreken over eventuele veranderingen in de samenstelling van de congregatie.

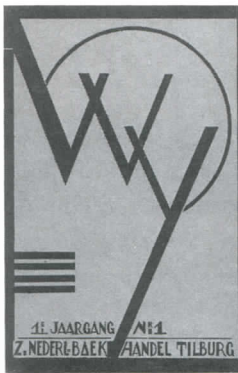
Het onvolledig bronnenmateriaal⁶⁾ doet vermoeden dat zowel de patersoppositie als het bisdom (gedelgeerde vicarius J. Pompen en coadjutor mgr. A.F. Diepen) een scheiding van paters en fraters prefereerden, zij het waarschijnlijk om verschillende redenen. De paters-groep liet zich leiden door haar persoonlijke bezwaren, het bisdom door vrees om het voortbestaan van de congregatie als geheel. De fraters-meerderheid, lang onkundig gehouden, werd door de gebeurtenissen overvallen, en haar afgevaardigden, gemanipuleerd door de bisschoppelijke vertegenwoordiger, stemden verdeeld over het voorstel tot scheiding. Voor hen bleef het moeizaam bevochten ideaal van Zwijzen sterk meetellen. Daar de stemmen uiteindelijk bleken te staken, lag het lot van de congregatie onverbiddeijk in handen van Rome. En Rome besliste (7 augustus 1916) per pauselijk decreet dat de congregatie teruggebracht moest worden tot een zuivere lekenorganisatie. Alzo geschiedde een voor de Nederlandse kerkgeschiedenis een uniek feit, dat van fraters-zijde nog altijd betreurd wordt. Treuren deden mogelijk ook enkele paters die buiten het conflict gebleven waren en nu, ontheemd, in een zeer afhankelijke positie terecht kwamen. Enkele invalide paters mochten in het fraterhuis blijven, enkele anderen werden door het bisdom (de nieuwe seculiere overheid) op vaak weinig aanzienlijke plaatsen tot rector benoemd. De vijf ex-paters, verbonden aan het R.K.Gymnasium, verkregen de meeste vrijheid van handelen, dit met dien verstande dat de toekomst van die school verzekerd moest zien te worden. De materiële bescherming, die de congregatie had geboden, viel met de breuk immers weg. Het gymnasium kon dan ook slechts overleven door zich te binden aan Tilburg-groei stad. Daartoe moest het ook verder inspelen op de Tilburgse behoeften aan middelbaar onderwijs. Vanuit het Genootschap *Ons Brabant* (in 1913 mede door P.D. de Brou-

wer opgericht) werden contacten gelegd met dr. H.W.E. Moller, die zijn Leergangen had overgebracht van Amsterdam naar Den Bosch en o.a. actief bezig was in Noord-Brabant r.k.lycea en handelsscholen van de grond te krijgen, een activiteit waar in 1918 *Ons Middelbaar Onderwijs* uit zou voortkomen.

Aangekondigd in 1916 ging in september 1917 het R.K.Lyceum van start onder de hoede van de Stichting het St. Odulphuslyceum. De naam van de hierin geëerde vroegmiddeleeuwse Brabantse geloofsverkondiger zou vanaf 1918 ook aan bedoeld lyceum gegeven worden.⁷⁾

In hetzelfde jaar 1918 trok 'P.C.' zich, om persoonlijke redenen, terug als rector. Hij bleef met hart en ziel leraar klassieke talen tot aan zijn pensionering in 1939. Van 1931-1932 vervulde hij ook nog tijdelijk de rol van schoolmoderator. Zijn broer Harrie de Brouwer bleef lesgeven tot 1940. De school zelf vond, na een zwerftocht door Tilburg, in 1930 een rustpunt in de stijlvolle nieuwbouw aan de Lange Schijfstraat (Noordhoekring). Een stimulerende rol speelde P.C. de Brouwer ook binnen het wel en wee van de leerlingenvereniging *Nos*, opgericht in 1921, voortgekomen uit een gymnasiale debatingclub en geheel in stijl gepresenteerd als een *jongstudentenvereniging*. Oud-leerlingen waarden hooglijk de eigen invulling die De Brouwer hier gaf aan zijn *mentorschap*. Niet bedisselen, niet clericaal-domineren maar *de jongens* hun eigen weg laten zoeken. Begrijpelijk dat veel oud-Odulphianen later terecht kwamen in het eveneens aan de persoon van De Brouwer *gebonden* Brabants Studentengilde en de wereld van *Brabantia Nostra*.

Afb. 4 Titelblad van het tijdschrift 'Wij' dat slechts één jaar (1927) bestaan heeft.

Universiteit en Leergangen

In 1905 was, ten gevolge van nieuwe wetgeving, door de Nederlandse bisschoppen de St. Radboud-stichting opgericht met als hoofddoel kapitaal te vergaren om te komen tot de oprichting van een eigen Katholieke Universiteit. Omdat men in katholieke kring echter niet eensgezind het nut inzag van een eigen universiteit-in-afzondering en ook de bisschoppen niet direct haast maakten, stelde men zich voorlopig tevreden met een neven-doel van de Radboud-stichting, het benoemen van bijzondere hoogleraren aan de bestaande (openbare) universiteiten.

Noord-Brabant, dat ruim offerde voor de doelstellingen van de stichting, roerde zich bij monde van dr. A.C.B. Arts, hoofdredacteur van de *Nieuwe Tilburgsche Courant*. Hij herhaalt op 1 juli 1911 in een redactioneel stuk zijn pleidooi om die noodzakelijke Katholieke Universiteit snel te stichten en daarbij te plaatsen in het zuiden. Als argument geeft hij o.a. ...*Wij missen hier een brandpunt van intellectueel leven, van waaruit de verheffing onzer gewesten kan worden gesteund...*⁸⁾

P.C. de Brouwer haakte hierop in, niet, zoals meestal verondersteld, pas ná zijn promotie aan de universiteit van Utrecht, maar reeds onmiddellijk na bovengenoemd stuk van Arts. Op 15 juli 1911 stelt hij zich in de *Nieuwe Tilburgsche Courant* vierkant achter voornoemd artikel en het daaruit sprekende verheffingsideaal. *Natuurlijk* hebben de bisschoppen te bepalen wáár de universiteit zal komen, maar *wij* spreken uit ...*dat ze moeten komen in 't kernland van 't katholicisme: daar hoort ze thuis...* Daar zal ze toegankelijk zijn voor de minder bedeelde studenten, waarvan er dan ook meer zullen gaan studeren. ...*Willen we wat worden, dan moeten onze begaafde jongens studeeren; dan hebben we hoog ontwikkelde mannen noodig...*⁹⁾

In december meldde de *Nieuwe Tilburgsche Courant* in loyende bewoordingen De Brouwers promotie in Utrecht. Onmiddellijk daarna kan de hoofdredacteur aankondigen dat er in Tilburg een vergadering belegd gaat worden waar als spreker dr. P.C. de Brouwer zal optreden om de publieke opinie verder op te warmen in het idee om met name Tilburg te presenteren als vestigingsplaats voor de verwachte hogeschool of universiteit. Ondertussen is katholiek Nederland duidelijk wakker geschrokken en - voornamelijk in de pers - ontbrandt de *edele wedstrijd tussen zuidelijke steden*.

De aangekondigde rede van De Brouwer vond plaats op woensdag 20 december en was belangrijk genoeg om integraal geplaatst te

worden in *De Maasbode*¹⁰⁾. De Brouwer schetst indringend zijn Brabant: ...*'t arme Zuiden begint naar geestelijke emancipatie, maar dan in goeden zin, te hunkeren (...)* Wij zijn katholiek en arm, maar we willen vooruit, wij willen ook de hoge ambten in, wij willen ook ons op de wetenschap toelagen; wij zijn nuchter genoeg om katholicisme te willen in de wetenschap en eerzuchtig en geestdriftig genoeg om de wetenschap te vorderen voor de katholieken... En de zetel: ... *Voor Tilburg zou het bezit eener universiteit van diepgaanden invloed zijn...* Gewezen wordt op de katholieke omgeving, de gunstige geografische ligging en de snel verruimende studiemogelijkheden. Dit alles maakte nogal wat los en *d'n doctor* voelde zich blijkbaar genoodzaakt zijn argumenten nog eens goed overwogen op een rijtje te zetten. Hij deed dit o.a. door op 18 maart 1912 een serie artikelen *Katholieke Universiteit in De Tijd* te starten. Na twee afleveringen¹¹⁾ werd hij gedwongen (?) te verhuizen naar concurrent *De Maasbode*, waar nog zeven afleveringen volgden.¹²⁾

De bisschoppen hadden echter nog steeds geen haast, en het Tilburgse offensief leek te verzanden.

Men mag de bemoeienis van De Brouwer met het laten verhuizen van de in 1912 opgerichte R.K. Leergangen van hun standplaats Den Bosch (sinds 1913) naar Tilburg als een volgend offensief zien.

Door anderen is voldoende beschreven hoe de stichter der Leergangen, dr. H.W.E. Moller, zijn schepping zag als een soort proto-universiteit met duidelijk wetenschappelijke ambities¹³⁾. Tegenstanders vonden dat hij de bisschoppen trachtte te verrassen met een kant en klare universiteit en waarschuwden voor *Hoogeschool-allures*. De Brouwer hoopte met een definitieve vestiging van de omstreden Leergangen in Tilburg de stad van zijn gymnasium (lyceum sinds 1917) een voorsprong te geven in de race om de Katholieke Universiteit. De gemeente Tilburg, zich de mogelijkheden realiserend, toonde zich in alle opzichten soepel, en in september 1918 konden de Leergangen een eerste noodgebouw betrekken.

De *katholieke wetenschap* die Moller voor ogen stond, is weleens omschreven als een late uiting van het al eerder genoemde katholiek integralisme, met het accent op de afweerdiging, de afkeer van de samenwerking met anders-denken, het overtuigd-zijn van eigen *superieure* katholiciteit¹⁴⁾.

Hoewel nooit zo gesteld, lijkt me dat dit alles P.C. de Brouwer juist aantrok in Mollers schepping. Ook zijn beleving van een strijdbaar katholicisme en compromisloze visie op de gewenste universiteit vertoonden deze ei-

enschappen. Teruggetreden als rector in 1918 had hij de handen vrij om, volgens eigen zeggen, een *franc-tireur* te kunnen zijn, iemand die zich zonder beperkingen aan de *actie* kan wijden.

In 1919 was er even sprake van dat P.C. de Brouwer, tevens Leergangen-docent, mogelijkwijs de overspannen geworden Moller zou opvolgens als plaatsvervangend rector van de Leergangen. Dit had eventueel verstrekkende gevolgen voor de universiteitsambities kunnen hebben.¹⁵⁾

Het monopoliseren van een geïdealiseerd katholicisme door Tilburg begon echter steeds meer weerstand op te roepen in de rest van katholiek Nederland. Het lijkt er dan ook op dat juist vanwege de doelstelling van Moller en De Brouwer het ideaal ten slotte onbereikbaar werd.

Ook binnen curatorium en bestuur van de Leergangen gingen door dit alles verschuivingen in denkbeelden optreden, en in 1920 liet men uiterlijke *universitaire franje* als hooglerarentitels dan ook vallen.

Tilburg als stad bleef echter strijden tot het eind. In oktober en november 1922 werden o.l.v. De Brouwer met steun van Tilburgse notabelen nog hardnekkige pogingen ondernomen de inmiddels door Rome tot enige spoed gemaande plaatsingscommissie van de St. Radboud-stichting te beïnvloeden.

Het getij verliep echter ten gunste van Nijmegen, dat voor steeds meer katholieken in het Noorden en Limburg als compromis aanvaardbaar werd en als stad zelf op het beslissende moment de gunstige voorwaarden kon aanbieden om aldaar in oktober 1923 de Katholieke Universiteit haar poorten te laten openen.

Tilburg kreeg in 1927 een Handelshogeschool, maar voelde zich desalniettemin gepasseerd. De nederlaag werd nooit volledig verwerkt.

Nu Brabant en Tilburg zoveel jaar na dato toch over een eigen universiteit (en zelfs een katholieke) beschikken, is het misschien niet ongepast bij een toekomstige herdenking van wat dan ook eens stil te staan bij de man die, uiteraard vanuit zijn persoonlijke optiek, toch al bijna 80 jaar geleden voor Tilburg - Onderwijsstad een universiteit onontbeerlijk achtte.

Studenten en 'Brabantia Nostra'

Speelden de hierboven genoemde *Tilburgse activiteiten* van dr. P.C. de Brouwer rondom het St. Odulphuslyceum, Leergangen en Universiteit zich duidelijk af in publieke sferen, toch gaf hij in zijn werk, als geestelijke, meestal liever de voorkeur aan het stimuleren van anderen van *achter de schermen*.

Een goed voorbeeld biedt zijn moderatorschap van het in 1926 opgerichte Brabant Studentengilde van O.L. Vrouw. Hierin werden de buiten Brabant studerende katholieke studenten verenigd, waarbij zich vanaf 1927 ook de studenten van de prille Tilburgse Handelshogeschool konden aansluiten.

Met eigen voorbeeld en d.m.v. talloze lezingen werkte *d'n doctor* hier aan *zelfbewustwording* en *zelfbewustzijn*. De studenten moesten als toekomstige *vooraanstaanden* de nieuwe voortrekkers worden, die, op kracht van herontdekte Brabantse (= katholieke) waarden, het gewest veilig door de aanstormende nieuwe tijd konden loodsen. Niet om conservatisme te consolideren, maar om allesvervlakkende nivellering in een *confectie*-maatschappij te voorkomen. Deze zodanig bedoelde *Brabantse gedachte* ontwong zich tegelijk aan het keurslijf van de provincievan-1815 door de koppeling aan een diepgevoeld besef van historische achterstelling door het Noorden in de Generaliteitsperiode en een daarmee samenhangend gevoel van lotsverbondenheid met de rest van het vroegere hertogdom Brabant. Zo kwam men vanzelf bij een (toen politiek omstreden) Groot-Nederlands standpunt uit.

Vanuit het Brabants Studentengilde en dus vanuit de ideeënwereld van 'P.C.' kwam men in 1935 tot het uitgeven van het tijdschrift *Brabantia Nostra* geheten, d.w.z. *Brabant aan ons*, de zelfbewuste katholieke Brabanders. *D'n doctor* stond met dit tijdschrift en later met de Stichting *Brabantia Nostra* ook hier voor ogen de vorming van de door hem zo broodnodig geachte elite van *vooraanstaanden*, religieus-geïnspireerde intellectuelen, die Brabant, zoals reeds gezegd, veilig met de nieuwe tijd konden confronteren. Dit zonder dat die onafwendbare confrontatie zou leiden tot een verlies van de voor Brabant

Afb. 5 Titelpagina van *Brabantia Nostra*.

BRABANTIA NOSTRA

VERSCHIJNT 20 MAAL PER JAAR

ABONNEMENTSPRIJS VOOR NEDERLAND f. 2.50 f. p.p.
ABONNEMENTSPRIJS VOOR BELGIË 7 BELGA f. p.p.

REDACTIE:

JEF DE BROUWER, LUC. VAN HOEK
GEERT RUIJGERS, Dr. F. VAN DER VEN
PAUL VLEMMINX, TOON WIJFFELS

VOOR DEN REDACTIERAAD:

Dr. P. C. DE BROUWER
REDACTIE-SECR. Dr. F. VAN DER VEN
BOERHAAVESTRAAT 59 - TILBURG

UITGAVE: BOEKHANDEL „TRIBORGH" STATIONSSTRAAT 31 TILBURG - POSTREKENING 50800

15 OCTOBER 1935

1e JAARGANG

No 1

Dit blad richt zich tot allen, die in het Brabantse land willen zien een gaaf en ordevol volk, Nederlands en Katholiek — toegerust met de middelen, die nodig zijn tot het ontplooiën van zijn schoonste leven.

Het komt noodzakelijk vandaag, nu de beslissing voor een lange toekomst vallende is: lees hier hoe Brabant staat, hoe het eens was, en hoe het worden zal, als de besten hun volk voorgaan, met eerbied voor de hoogheid van het Brabantse wezen en overtuigd van een toekomst, schoner nog dan het verleden.

Brabant wordt zienderogen weer de kern van de Nederlanden! Wie hier schrijft of leest houde dat klaar voor ogen. Het besef van deze bijzondere verantwoordelijkheid ten aanzien van het Rijk Gods en de Volksgemeenschap zal alle kleinheid verachten en geen hindernis tellen om de bundeling van alle Brabantse krachten te verwezenlijken. Brabanders, weet wat het zeggen wil:

Brabantia Nostra: Brabant aan ons!

Afb. 6 Archivaris J.A.J. Bex en dr. P.C. de Brouwer tijdens de Groot-Kempische Culturdagen op het Vrijthof in Hilvarenbeek, zomer 1958 (coll. auteur).

essentieel geachte kern-waarden van zijn *wezen*, te weten het door de Generaliteitsperiode heen trouw bewaarde katholicisme. Taalgebruik en ideeëngoed van *Brabantia Nostra* als corporatieve ordening, hiërarchisch gezagsprincipe en afkeer van links lijkt voor ons achteraf allerlei overeenkomsten te vertonen met kenmerken van het opkomend fascisme van die dagen, maar het lijkt me historisch juistere deze elementen te verklaren vanuit reeds langer aanwezige katholieke opvattingen en principes, ontvouwd in de encyclieken *Rerum Novarum* (1891) en *Quadragesimo Anno* (1931).

De schrijvers in *Brabantia Nostra* benadrukten zelf de wezenlijke verschillen met het gelijktijdige fascisme, en het is voor de geschiedschrijving aangaande het thema *katholieken en fascisme* gewenst ook eens over te gaan tot meer nuancering op dit punt dan tot nu toe gebruikelijk is geweest.¹⁶⁾

Wat P.C. de Brouwer zelf betreft, zijn houding t.o.v. het fascisme krijgt wat kleur vanaf 1933 als hij enkele kritische geluiden laat horen in het studentenblad *De Dijk*.¹⁷⁾ De eerste (negatieve) uitspraken van het episcopaat over het fascisme komen pas met de Vastenbrief van 1934. De stellingname t.o.v. de nationaal-socialistische variant zou duidelijker zijn, zowel die van het Nedelands episcopaat (1936) als van P.C. de Brouwer, die vanaf 1937 consequent waarschuwde dat ook katholiek Brabant diende op te passen voor de gevaren van (Communisme en) Nationaal-Socialisme.¹⁸⁾

De doeleinden van *Brabantia Nostra* en speciaal het benadrukken van de bedreigde waarden konden de buitenstaander (van de jaren '30 en die van onze tijd) het idee geven van een gewild regionalistisch isolement. De betrokkenen zelf beklemtoonden steeds dat een herwonnen Brabants zelfbewustzijn (zolang zij dat zagen) vervolgens dienstbaar kon

zijn en moest zijn aan het grote nationale geheel, al of niet Groot-Nederlands geïnterpreteerd. Van hieruit alleen kan dan ook de grote betrokkenheid verklaard worden van *Brabantia Nostra* bij het tot stand komen van de Nederlandse Unie in 1940. Een verduidelijking op dit punt van het werk van dr. L. de Jong over Nederland in de Tweede Wereldoorlog is dan ook zeker gewenst.

Tilburg neemt hierin in zoverre een bijzondere plaats in dat Stichting en Beweging (sinds 1939) *Brabantia Nostra* aldaar ruim vertegenwoordigd waren (de vergaderingen van het Algemeen Bestuur *de Centrale* vonden meestal plaats in het gebouw van *Roomsche Leven* in de Tuinstraat) en zodanig georganiseerd dat Tilburg in de zomer van 1940 bijna *massaal* toetrad tot de Nederlandse Unie.

De Brouwer ondertussen (in juli 1940 teruggetreden als voorzitter van de Stichting), verhuisd naar Hilvarenbeek, was nu echt de *man achter de schermen* geworden en liet *zijn jongens* (Jef de Brouwer, Geert Ruygers, Piet Mutsaers e.a.) hun poging wagen via de Nederlandse Unie en sociaal-economische en politieke maatschappijhervorming te realiseren (na het door hen als zodanig ervaren echec van de parlementaire democratie) met daarin de verlangde gelijkberechtiging voor Brabant. Een kortstondige droom, waaraan de bezetter spoedig een einde zou maken. *Brabantia Nostra* begaf zich dus, in het spoor van de Nederlandse Unie, op het vlak van *attentisme*¹⁹⁾, maar kon op het juiste moment de druk tot collaboratie weerstaan door eigener beweging de uitgave van haar tijdschrift te stoppen (juli 1942). Diezelfde maand werd hoofdredacteur dr. Frans van der Ven (Handelshogeschool) in gijzeling genomen.

Wereldoorlog Twee en wederopbouw versnelden de gewenste emancipatie van het gewest, maar betekenden tegelijk die zozeer gevreesde aanslag op de veronderstelde katholieke *Brabantse Ziel*.

Toch blijft het achteraf verrassend te zien dat bepaalde aspecten van *Brabantia Nostra*-gedachtengoed haast automatisch mee overgingen naar de nieuwe tijd en daar zelfs een onvermoed perspectief kregen. Ik denk hierbij ter afsluiting en overweging aan de Groot-Kempische Culturdagen in het Hilvarenbeek van P.C. de Brouwer, waar politiek-probleemloos het vooroorlogse (en toen *besmette*, d.w.z. on-nationale) Groot-Nederlandse streven voortgezet werd in de Beneluxgedachte en aankomende Europese integratie.

In '1992' lijkt zelfs een *verenigd Brabant* weer bereikbaar. Maar in hoeverre zijn er dan, al of niet in de geest van dr. P.C. de Brouwer, nog *Brabanders*?

Afb. 7 Artikelenbundel uitgegeven ter gelegenheid van het 50-jarig priesterfeest van P.C. de Brouwer in 1947.

Noten

- 1) *Roomsch Leven. Weekblad voor het dekenaat Tilburg*. Bijvoorbeeld de jaargangen over 1928-1931, 1934-1935, 1945-1946.
- 2) M. Rossen, 'Het begin van de sociale woningbouw in Tilburg', in: *Tilburg*, 1(1983)2, p. 20, 21 noot 19 en 27.
- 3) Dit artikel werd door de auteur gebaseerd op zijn doctoraal-scriptie over dr. P.C. de Brouwer *Van achter de schermen* (Nijmegen 1988), waarin een analyse van diens publikaties, voorafgegaan door een biografische schets en gevolgd door een voorlopige bibliografie.
- 4) Voor deze padvindings-kwestie zie ook: W. Dings/M. de Greef 'Katholieken en het spel van ver- kennen 1912-1930' in: *Jaarboek Katholiek Documentatie Centrum 1985* (Nijmegen), p. 23-49.
- 5) H. van Doremalen 'Geen luxe, maar levensbehoefte. Openbare Bibliotheek in Tilburg 1913-1988' in: *Tilburg*, 6 (1988) 1/2.
- 6) Fr. Tharcisio Horsten *De Fraters van Tilburg van 1844-1944*, Tilburg, II (1951), III (1952). Archief Bisdom 's-Hertogenbosch, Congregatie Fraters van Tilburg.
- 7) De geschiedenis van het St. Odulphuslyceum is voldoende weergegeven in de diverse uitgegeven Gedenkboeken (1939, 1949, 1959, 1974).
- 8) *Nieuwe Tilburgsche Courant*, 1 juli 1911, 2e blad.
- 9) *Nieuwe Tilburgsche Courant*, 15 juli 1911, 1e blad.
- 10) *De Maasbode*, 21 december 1911, Ochtendblad 1. Weinig bekend.
- 11) *De Tijd*, 18 en 21 maart 1912, 1e bladen.
- 12) *De Maasbode*, 27 en 30 maart, 13 en 23 april, 4, 14 en 28 mei 1912, 1e bladen.
- 13) Zie: G. Brom *Dies Natalis. Stichting van de Katholieke Universiteit*, Nijmegen/Utrecht 1955, p. 42-45. J.A. Bornewasser *Vijftig Jaar Katholieke Leergangen 1912-1962*, Tilburg 1962, p. 37-50.
- 14) Zie: Bornewasser *Katholieke Leergangen...* p. 50-53.
- 15) Merkwaardig dat de onlangs verschenen biografie van dr. H.W.E. Moller (A.H.M. van Schaik *Dr. Hendrik Moller 1868-1940*, Tilburg 1988, nauwelijks aandacht besteedt aan de rol van dr. P.C. de Brouwer i.v.m. Leergangen en universiteitsplannen.
- 16) Hoewel *Brabantia Nostra* in de historische literatuur nooit zonder meer het etiket 'fascistisch' opgeplakt kreeg, bestaan er wel suggestieve beschrijvingen in die richting. Bijvoorbeeld bij: L.J. Rogier 'Noord-Brabant gisteren en nu' in: *Akademiedagen XX* (Amsterdam 1969) p. 99; L. de Jong *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* (wetensch. editie) IV B ('s-Gravenhage 1972) p. 507, 833.
Nog verder gaat J. Rogier in *Een Zondagskind in de politiek en andere christenen* (Nijmegen 1980) p. 32, 33, 47, 245.
- 17) 'Eenvoudige Waarheden' in' *De dijk*, 1 (1933) 5, p. 162-165.
- 18) Bijvoorbeeld: 'Vervolging voor Brabant, tenzij...' in: *Brabantia Nostra*, 2 (1937) 15, p. 340-343.
- 19) Het in het begin van een bezetting trachten te realiseren van eigen sociale/politieke hervormingen in een zekere verstandhouding met de bezetter wordt tegenwoordig vaak als 'attentisme' aangeduid, dit ter onderscheiding van echte 'collaboratie'. Zie hierover: G. Hirschfeld 'Collaboration and Attentism in the Netherlands 1940-41' in: *Journal of Contemporary History*, 16 (1981) p. 467-486.

